

Eski Çağ'da Maraş ya da Marqâsti Germanicia

Özden ÜRKMEZ

Yrd. Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat
Fakültesi Arkeoloji Bölümü

Makale Gönderim Tarihi: 10.03.2014, Makale Kabul Tarihi: 21.10.2014

Öz: Kahramanmaraş arkeolojik olarak Anadolu'nun en önemli bölgelerinden biridir. Kentin önemi Prehistorik dönemden günümüze kadar neredeyse kesintisiz olarak iskân görmesinden ileri gelir. Yaptığımız araştırmada en eski Maraş yerleşmesinin, bu günkü kentin 32 km. güney-doğusunda Emiroğlu Köyü'ndeki Domuztepe Höyüğü olduğunu gördük. Bu Neolitik yerleşimden sonra, kent en geç Orta Tunç Çağı'nda bu günkü Hasancık Köyü mevkiine taşınmış olmalıdır. Buradaki Orta ve Geç Tunç Çağı yerleşmesinin adı Kültepe metinlerinde geçen *MAMA* olabileceği kanısına vardık. M.Ö. 1200 yıllarında Anadolu'yu tamamen tahrip eden Ege göçlerinden sonra kent *Marqâsti* ismiyle bu günkü Kale ve kuzeyindeki düzlüğe taşınmıştır. Aynı zamanda Maraş'ın altın çağı olan bu dönem M.Ö. 7. yüzyılın sonunda İranlılar nedeniyle son bulmuştur. Maraş'ın Hellenistik ve Roma dönemlerinde tekrar gelişip parlaması, *Antiokhia ad Taurum* ve *Germanicia* isimleriyle bu günkü Namık Kemal ve Dulkadiroğlu mahalleleri çevresinde olmuştur. Bizans dönemindeki büyük 1114 depreminde kent tamamen yok olmuş ve o zamanki isimleri ile *Germanicia* ya da *Marasin*, M.S. 15. yüzyılda Dulkadiroğlu Beyliği tarafından eski yerinde (kale çevresi) yeniden kurulmaya başlanmıştır. En azından M.S. 17. yüzyılda ise kentin adı *Maraş* olarak anılmaktaydı.

Anahtar Kelimeler: Mama, Marqâsti, Markasi, Marasin, Maraş, Antiokhia ad Taurum, Germanicia, Germaniceia.

Maraş or Marqâsti Germanicia in the Old Age

Abstract: Kahramanmaraş is one of the most important archaeological sites in Anatolia. Importance of the city is, to arise from localized by peoples, from the prehistoric era to the present day nearly

continuously. In our research, appeared that the oldest Maraş is Domuztepe, which is 32 km. south-east of modern Maraş in Emiroğlu. After this Neolithic settlement, the town should be moved to the vicinity of Hasancık village, at the latest in the Middle Bronze Age. We think that, The Middle and Late Bronze Age Settlement's name should be *MAMA*, according to the text from Kültepe (Kaneş). Shortly after completely destroyed by migrates of Aegean in 1200s BC., the city with the name of *Marqâsti* has been moved to castle of Maraş and its north plains. At the same time, this period that the golden age of Maraş and had ended by Iranians in the end of 7th century BC. Maraş has been developed and shined again with names of the *Antiokhia ad Taurum* and *Germanicia*, around of district of Namik Kemal and Dulkadiroğlu, in the Hellenistic and Roman periods. The city completely destroyed by the great 1114 earthquake of Byzantine period. *Germanicia* or *Marasin* established again in the old place (castle vicinity) by the Principality of Dulkadiroğlu, in the 15th century AD. The name of the city was called *Maraş*, at least 17th century AD.

Keywords: Mama, Marqâsti, Markasi, Marasin, Maraş, Antiokhia ad Taurum, Germanicia, Germaniceia.

İç Anadolu, Doğu Anadolu, Güney Doğu Anadolu ve Akdeniz bölgelerinin kesişme noktasına konumlanmış Maraş (Kahramanmaraş), 2339 m. yüksekliğindeki Ahır (Ahir) dağlarının güney eteklerine kurulmuş bir kenttir. Güneydeki geniş İslâhiye ve Amik ovalarının Ahir Dağı tarafından sınırlandırılmış kuzey ucundaki kentin batısında Amanos Dağı'nın kuzey ucu, doğusunda ise Kurt ve Kartal dağları yer almaktadır. Bununla beraber, gerek tarihi vesikalar gerekse arkeolojik buluntular, kentin çağlar boyunca çok kere yer değiştirdiğine delil olmaktadır. Çalışmamızda "Maraş" adı ile tüm il sınırı değil, kent merkezi ve yakın çevresi kast edilmektedir. Bununla beraber özellikle Maraş'ın kuzeybatısında, 50km. mesafedeki Delihübek Dağı'nın eteğindeki Direkli Mağarası en az 12.000 yıllık tarihi ile sadece Maraş için değil çevre iller için de ilgi çekici Prehistorik bulguları ile Maraş'ı insanlık kültürünün doğum yerlerinden biri haline getirmiştir (Kökten, 1960: 42; Erek, 2008: 323; Erek, 2010: 97). Maraş çevresi tarihinin daha sonraki dönemlerinde bu sefer karşımıza kentin 32 km. güney doğusundaki Emiroğlu Köyü'nden geçen Aksu Irmağı'nın doğu kenarındaki Domuztepe Höyüğü çıkar.

Yerleşim tarihi en azından M.Ö. 7000 yıllarına giden Domuztepe'nin M.Ö. 5500 yıllarına gelindiğinde 20 hektarlık bir alana yayılan ve yaklaşık 2000 kişiyi barındıran bir kent konumuna geldiği saptanmıştır (Campbell, 2010: 113). Bu dönemler için 20 hektarlık bir alan ve 2000 kişilik bir nüfus, Maraş yakınlarındaki bu yerleşmeyi döneminin mega kenti haline getirmektedir. Neolitik ve Kalkolitik ova yerleşmelerini çağlar boyunca etkileyen en büyük doğal olay depremdir. Hatta depremlerin höyüklerin doğal mimarları olduğu söylenebilir. Peki, Maraş çevresindeki ova kentlerinde yaşayan insanlar ne zaman depremlerin salt tanrıların kızgınlığından kaynaklı olmadığını ve kayalık yamaç ve yükseltilerin daha güvenli olduğunu anlamaya başlamışlardı? Ya da özellikle Tunç Çağı (M.Ö. 3000) ile birlikte ova yerleşimleri dış saldırılara bağlı olarak güvenliklerini koruyamaz hale mi gelmişlerdi? Bu sorulara cevap vermek dışında bizim asıl sorumuz, ovadaki Maraşlıların bugünkü Maraş'ı ne zamandan itibaren merkez şehir haline getirdiği ve şehrin eskiçağda nasıl geliştiğidir.

Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb'in, Maraş Sancağı'na Dair Mâ'lûmât bölümünde (Alparslan-Yakar, 2009: 172), Maraş şehrinin ilk önce şimdiki yerinin 4 saat kadar doğusunda Erkenez suyu kenarında, tahminen hicretten 300 yıl kadar önce yani M.S. 300-350 yıllarında Asuriler tarafından kurulduğundan bahsetmektedir. Salnamede verilen bilgilere göre buradaki yerleşim hicri 4. asırda harap olmuş ve şehir bu günkü yerine (Kara Maraş) hicri 348, miladi 970 yılında taşınmıştır. Bununla vesika bilgilerinin bilinen tarihle tamamen tezat olduğu görülebilmektedir. M.S. 300-350 yıllarında Maraş'ta Roma'nın altın çağı yaşanmaktadır. Özellikle "*tahminen hicretten 300 yıl kadar önce*" tabirini, vesikada reel tarihten habersiz afaki bir söz olarak kabul etmek gerekmektedir. Bizce salname, aslında burada çok daha eski tarihlere işaret etmek istemiştir. Vesikada dikkat çeken en önemli bilgiler, *Erkenez Çayı yanındaki yerleşme* ve *Asurilerdir*. Erkenez Çayı Vadisi'ndeki Elmalar Köyü'nde bulunan Himli Höyük'te, Assur tanrılarından birine ait heykel, Assur çivi yazısı ile yazılmış bir dini metin ve Assur hükümdarından Assurnasirpal'in bir heykeli bulunduğu belirtilmektedir (Canpolat, 1948: 10; Gökhan-Kaya, 2008: 16). I. Assurnasirpal (M.Ö. 1050-1031) ve II. Assurnasirpal'in (M.Ö. 884-859) hükümdarlık tarihlerine bakıldığında, buradaki yerleşimin en azından M.Ö. 859 yılından önce kurulduğu söylenebilir. Bununla beraber Anadolu'da M.Ö. 1950 yıllarında başlayan Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nda (Sever, 1996: 54), Anadolu'nun en büyük karumu olan Kayseri'deki Kaneş Karum (Kültepe) üzerindeki en önemli kavşak noktalarından biri de Maraş'tır. M.Ö. 2. binyılda

Mezopotamya'dan gelen kervan yolu, Maraş üzerinden Göksun, Kemer, Sarız ve Zamantı'yı izleyerek Kültepe'ye varmaktaydı. Bu saptamalarla Salnamede bahsedilen yer muhtemelen Himli höyüktür ve kentin ilk kez Asuriler (Assurlular) tarafından kurulduğu bilgisi kanıtlanabilir olmasa da, en azından Assur Ticaret Kolonileri Çağı ile ilişkili olarak buradaki güçlü bir Assur varlığının M.Ö. 2000 yıllarına kadar gidebileceği olasıdır. Hatta burası küçük karum (pazar/ara ticaret ve konaklama yeri) anlamına gelen bir *vabartum* dahi olabilir. Bununla ilgili olarak bir de *Mama Krallığı*'ndan bahsetmek yerinde olacaktır.

1955 yılında Kültepe'de bulunan Assur dilinde yazılmış bir mektupta (kil tablet), Mama Kralı Anum-Hirbi, kendi kontrolü altındaki Şibuha Prensiği'ne, Kaneş Kralı Warşama'ya bağlı Taişama Prensi'nin saldırmamasından dolayı, krala bu prensi kontrol altında tutmasını tehditkâr bir dille söylemektedir (Balkan, 1957: 4; Bryce, 2005: 34; Çifçi-Greaves, 2010; 95). Miller, Anum-Hirbi'nin adının Mari'de ortaya çıkarılan krallık arşivlerinde yer aldığından ve Mama krallığının başında M.Ö. 1795-1765 yılları arasında hüküm sürdüğünden bahseder (Miller 2001: 67). Miller yazısında bu krallığın Göksun ile Maraş arasındaki dağlık bölgede yer alması gerektiğini söylerken, Donbaz Maraş'ın kuzey-batısında yer alan Hasancık köyünden gelen ve *Mama* adının geçtiği iki çivi yazılı ok ucuna dayanarak krallığın burada olması gerektiğinden bahseder (Donbaz, 173: 1998). Kahramanmaraş Müzesi arkeologlarıyla yaptığımız görüşmelerde de Hasancık Köyü'nden bir çok arkeolojik buluntunun eskiden beri ele geçtiği ve bunların genellikle erken dönem, hatta Hitit buluntuları olduğu öğrenilmiştir. Söz konusu buluntular tarafımızdan henüz detaylı olarak incelenmemekle beraber, bu durum Donbaz'ın teorisine ciddi olarak bakılmasını gerektirir. Ok ucu, diğer buluntular ve konumu, bizce de Hasancık Köyü'nü şimdilik Mama Krallığı'nın en büyük adayı yapmaktadır. Özellikle, Hasancık köyünün Mezopotamya ve İç Anadolu arasında adeta jeomorfik doğal bir köprü olan Ceyhan (Pyramus) nehir vadisinin güney tarafındaki girişinde yer alması, onun antik dönemdeki mükemmel konumuna işaretir.

Yeniden salnamede verilen bilgilere dönecek olursak, 2. binyıl içerisinde ve büyük ihtimalle de ikinci yarısında, ister Maraş'ın doğusundaki Elmalar Köyü'ndeki Himli Höyük'ten (*vabartum?*), ister kuzey-batısındaki Hasancık Köyü'ndeki eski yerleşimden (*Mama?*), isterse de Maraş yakın çevresindeki başka bir yerleşimden olsun, kentin bugünkü yerine M.S. 970 yılında taşınmış olması reel tarihle bağdaşmaz. Bunun en büyük kanıtı, şehir merkezindeki Erken Demir Çağı'na (Geç

Hitit Krallığı) ait arkeolojik bulgulardır. Bunları Hititler ve Maraş'ın antik literatürdeki bilinen ilk isimleri ile birlikte irdelemek yerinde olacaktır.

Hint-Avrupalı bir kavim olarak kabul edilen ve Anadolu'ya muhtemelen kuzey-doğudan 2. binyılın başlarından itibaren girdikleri tahmin edilen Hititlere ait ilk izlere Kaneş'de en geç M.Ö. 1800 yıllarından itibaren rastlanmaktadır. M.Ö. 1660/50 yılına gelindiğinde Hititler, başkenti Hattuşa olan ve başında I. Hattuşili'nin olduğu bir krallığa dönüşmüştür. Onun krallık sınırlarını Kuzey Suriye'ye kadar genişletmesi, Maraş çevresinin de en azından bu dönemde Hitit topraklarına girdiğinin bir göstergesi olmalıdır. M.Ö. 1380 yılından itibaren ise, I. Şuppiluliuma'yla birlikte Hititler Mısır ile birlikte Orta Doğu'nun iki süper gücünden biri olacaktır. Hatta bu durum Orta Doğu'yu paylaşmak için iki süper güç arasında M.Ö. 1285 yılında yapıldığı tahmin edilen ilk dünya savaşına ve ardından 1270'te ilk uluslararası barış anlaşmasının imzalanmasına neden olacaktır (Macqueen, 2009; Akurgal, 1997; Alparslan, 2009: 95). Fakat yaklaşık olarak M.Ö. 1200 yıllarında başlangıcı Balkanlar olan *Ege Kavimleri Göçü* bütün Anadolu Coğrafyasını karıştırmış, batıda Troia'dan başlamak üzere Mısır'a kadar tüm krallıklar yerle bir olmuştur. Bundan en çok etkilenen toplum ise şüphesiz Büyük Hitit Krallığı'dır (Mansel, 1995: 87). Beş yüz yıl boyunca Anadolu'ya hakim olan, Babil'i yıkan ve Mısır ile boy ölçüşen bu Krallık, bir anda yıkılmış fakat kültürü tamamen yok olmamıştır. Özellikle Doğu Akdeniz, Kuzey Suriye, İç Anadolu'nun güney-doğusu ve Malatya çevresinde Hitit toplumu beylikler ya da krallıklar halinde yaşamlarını beş yüz yıl daha sürdürebilmişlerdir. Bu krallıklardan biri de başkenti Maraş olan Gurgum Krallığı'dır.

2. binyıla ait Assur ve Hitit kayıtlarında Gurgum ya da Maraş adına ilişkin herhangi bir kayıt bulunmamıştır. Bununla birlikte, günümüz Kahramanmaraş merkezindeki ilk yerleşimin arkeolojik verilerle en azından Geç Hitit Çağı'nda kurulmuş olduğu rahatlıkla söylenebilir. Kent merkezinde, üzerinde ortaçağ kalesinin bulunduğu ve Hawkins tarafından bir höyük olarak tanımlanmış (Hawkins, 2000: 249), bizce ise kayalık bir yükselti olan tepeye konumlanmış ortaçağ kalesi ve çevresinden gelen buluntular, buranın eski Maraş'ın (Demir Çağı/Geç Hitit) merkezi olduğunu göstermektedir. Bir görüşe göre Gurgum ismi Luwicedir ve kökeni M.Ö. 3. binyıl Luwi kavimlerine dayanmaktadır. Ya da I. Şuppiluliuma zamanında (1380-1345) geçen "Uru Kar-kum-ma" sözcüğü daha sonra "Gurgum"a dönüşmüş olabilir (Zoroğlu, 2005: 303). Luwice yazıtlarda *Kurkum* olarak anılan şehir, Assur kayıtlarında *Gurgum* ve *Marqas* olarak geçmektedir. Burada Gurgum ismi bir şehirden çok ülkeyi

ifade ederken, özellikle Assur Kralı II. Sargon (722-705) zamanında bölgenin bir Assur eyaletine dönüşmesi ile birlikte Marqas/Marhas'ın bölgenin başkenti olarak ifade edildiği kabul edilmektedir (Hawkins, 2000: 249). "Marqas" isminin Demir Çağı'ndan itibaren karşımıza çıkan diğer versiyonları ise *Markaji/şi/si* (Ramsay, 1960: 309; Luckenbill, 1968: II: no: 61), *Maraj* (Atalay, 2008: 17), *Marasin* (Umar, 1993: 546), *Marassa* (Ünal, 2003: 56), *Marasion* (Ramsay, 1960: 30) ve *Marqaşti* (Gökçek, 2005: 47; Yıldırım, 2010: 119; Eker, 2013: 25)'dir. Tüm isimlerle beraber Maraş'ın en eski ismi için en çok kullanılan çeviri *Marqası*'dir. Fakat Yıldırım, Maraş merkezde bulunan iki Assurca tablet üzerinde Gökçek tarafından yapılan çalışma sonucunda, tabletler üzerindeki "MAR-BAN (qaşti)" geçişinden eski Maraş için kullanılacak en doğru ismin *Marqaşti* olduğunu belirtmektedir (Yıldırım, 2010: 119). Biz de bu en son çalışmayı kendimize referans alıp, Maraş'ın M.Ö. 1. binyılda kullanılmış ismini çalışmamızda *Marqaşti* olarak kabul ettik.

Antik literatürde Gurgum adına ilk kez II. Asurnasirpal (883-859) döneminde rastlanmaktadır. Asurnasirpal, Nimrud Sarayı'nın açılışına birçok bölgeden 5000 kişiye yakın insanı davet etmiştir. Bu davetliler arasında Gurgumlular da yer almaktadır (Hawkins, 1982: 390; Grayson, 1991: 291). III. Salmanasser dönemi (859-824) kayıtları içinde 858 yılı vergi listesinde ilk kez bir Gurgum Kralı'nın ismi geçmektedir. Bu kayıta göre Assur'da, bilinen ilk Gurgum Kralı "Mutallu" olup, bu ismin Hititçe versiyonunun Muvattali olduğu düşünülmektedir (Grayson, 2002: A.O. 102. 2, 16). 853 yılı vergi listesinde ise Gurgum kralı olarak Qualparunda (II.Halparuntas) anılmaktadır (Grayson, 2002: A.O. 102. 2, 23). Assur kayıtlarında ilk Gurgum adına ve kral isimlerine 883 yılından sonra rastlansa da, Luwi hiyeroglifleri bize Gurgum/Marqaşti kraliyet silsilesinin en azından M.Ö. 11. yüzyılın sonlarına (1025-1000) dayandığını gösterir. I. Larama tarafından Luwice hiyeroglif alfabesiyle yazdırılan yazıtta "*Ben Larama, Astuwaramanza'nın torunu, Muwatalli'nin oğlu*" (Hawkins, 2000: CHLI I: IV.1. MARAŞ 8 [252-5]) ibaresi, şu ana kadar bilinen ilk Gurgum/Marqaşti kralının *Astuwaramanza* olduğunu göstermektedir. Luwice belgelere dayanarak M.Ö. 10. yüzyılın başlarında I. Muwattali (1000-950?), 10. yüzyılın ortalarında I. Larama (975-925?), sonlarında Muwizi (950-900?), 9. yüzyılın başlarında I. Halparuntiyas (925-858?) ve en azından 858

yılından sonra ilk kez Assur kaynaklarında görülmeye başlayan II. Muwattali, II. Halparuntas ve diğerlerinin sırasıyla Gurgum/Marqaşti kralı oldukları anlaşılmaktadır (Bryce, 2012: 122).

Astuwaramansa	M.Ö. ---1025-1000?
I. Muwattali	M.Ö. 1000-950?
I. Larama	M.Ö. 975-925?
Muwizi	M.Ö. 950-900?
I. Halparuntas	M.Ö. 925-858?
II. Muwattali / Mutallu	M.Ö. ---858---
II. Halparuntas / Qualparunda	M.Ö. ---853---
II. Larama / Palalam	M.Ö. 853-800?
III. Halparuntas / Qualparunda	M.Ö. ---805-800---
Tarhulara / Tarhulara	M.Ö. ---743-711
III. Muwattali / Mutallu	M.Ö. 711---

Özellikle 9. yüzyılın sonlarından itibaren Assur-Gurgum ilişkilerinin siyasi açıdan yoğunlaştığı görülmektedir. Maraş'ın güneydoğusunda Kızkapanlı Köyü, Gözlü Göl Obası'nda bulunan ve Kahramanmaraş Müzesi'nde sergilenen Assurca yazılmış sınır taşında, Gurgum (Maraş), Kummuh (Adıyaman) ve Assur ilişkilerine dair önemli bilgiler yer almaktadır. III. Adadnirari (810-783) dönemine ait stelde, Assur Kralı'nın 805 yılında Fırat nehrini geçerek Arpadlı Atarşumik'e karşı bir sefer yaptığı, sonrasında da Gurgum (Maraş) Kralı Palalam oğlu Qualparunda ile Kummuh (Adıyaman) Kralı Uşpilulume'nin toprakları arasına bu sınır taşını diktiği söylenir (Grayson, 2002: 104.3, 205; Donbaz, 1990: A.O. 104, 205). II. Sargon dönemine (721-705) ait kayıtlarda ise Marqaşti (Maraş) Kralı Tarhulara'nın M.Ö. 711 yılında oğlu

Mutallu (III. Muwattali) tarafından öldürülerek tahtan indirildiğinden bahsedilir. Bu olay üzerine Sargon Gurgum'a bizzat kendi gelip Mutallu'yu tahtan indirip Gurgum'un bağımsızlığına son vermiş ve bölge artık Medlere kadar (M.Ö. 612) Assur Krallığı'nın bir eyaleti haline gelmiştir. Söz konusu Assur yazıtında Markaşi/Marqašti ismi ilk defa zikredilmektedir (Luckenbil, 1968: II, no:61). Bu ismin daha sonra filolojik bir evrim geçirerek bugünkü halini (Maraş) aldığı anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 1: Gurgum (Maraş) ve Kummuh (Adiyaman) arasındaki Assur Sınır Taşı, Kahramanmaraş Arkeoloji Müzesi (Fotoğraf: Erkan Dünder).

Fotoğraf 2: Maraş Kalesi'nin kuzeyindeki Mağralı Mahallesi'nde bulunan Geç Hitit Mezar Taşı, Kahramanmaraş Arkeoloji Müzesi (Fotoğraf: Erkan Dünder).

Maraş Kalesi'nde bulunmuş olan ve Marqaşti Kralı III. Halparuntas'a ait olduğu anlaşılan bir kapı aslanı, 1886 yılından itibaren 127 yıl İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilendikten sonra, 2014 yılının başlarında Kahramanmaraş Arkeoloji Müzesi'ne getirildi ve sergilenmeye başladı. Yakın tarihte bu aslana ilişkin en eski bilgileri Evliya Çelebi vermektedir. Maraş kalesini ziyaret eden Evliya çelebi seyahatnamesinde kalede siyah taştan yapılmış ve girişte birbirlerine bakar vaziyette dört aslandan bahseder (Seyahatname, IX-X, 140). Günümüz Maraş ilinin de önemli simgelerinden biri olan aslan, kalede bulunmuş tek kapı aslanıdır. Anlaşılan Evliya Çelebi'nin Maraş'ı ziyaret ettiği 1054/1676 yılına kadar, kale girişindeki bu dört aslan da yaklaşık 2500 yıl boyunca saygı gösterilerek korunmuş, daha sonraki yıllarda bunlardan üçü kaybolmuştur. Söz konusu aslan ise, özellikle kalede bulunmuş Geç Hitit eserlerinden en ilgi çekicisi olması ve üzerinde Gurgum krallık soyundan bahseden hiyeroglif yazılar ile Marqaşti'nin lokalizasyonu ile ilgili olarak en önemli eserdir. Bununla beraber yazıtta geçen ifadeler bizce aynı zamanda bu kalenin Demir Çağı'nda Marqaşti (Maraş) kentinin kalbi yani akropolisi olduğuna da işaret etmektedir.

*"Ben prens Halparuntas. Gurgum şehrinin kralı. Vali Layamaş'ın oğlu.
Kahraman Halparuntaş'ın torunu. Cesur Muwataliş'in torun çocuğu.
Prens Halparuntaş'ın torununun torunu. Kutsanmış Muaviş'in torunun torun çocuğu.
Büyük Layamaş'ın torununun torununun torunu,
Vali Laramaş'ın soyundan, Tanrılar tarafından sevilen,
Halkın tanıdığı, uzak ülkelerde bilinen, yüce ve lütüfkâr kral.
Beni ve atalarımı seven tanrılar. Beni babamın tahtına oturtular.
Harap olmuş yerleri tekrar ayağa kaldırdım.
Tarhunzaş ve Ea'nın izniyle bu şehirleri ihya ettim..." (Hawkins 2000, 261).*

Fotoğraf 3: Maraş Aslanı, Geç Hitit (III. Halparuntas) dönemi, Kahramanmaraş Arkeoloji Müzesi (Fotoğraf: Erkan Dündar).

Giriş kapısı güneye bakan kale, yaklaşık olarak kuzey-güney doğrultusunda 200 m. uzunluğa ve doğu-batı doğrultusunda 150 m. genişliğe sahip, 3 hektarlık düz bir yükselti üzerine konumlanmıştır. Maraş Kalesi 175 X 150 m. boyutlarında dikdörtgen bir yapıdır. Kale'nin doğusundaki yokuşun bu günkü adı Uzunoluk Caddesi, batısındaki yokuşun adı ise Abdullah caddesidir. Bu iki yokuşun da yakın zamanlara kadar dere yatağı olduğu bilinmektedir. Oldukça yüksek bir düzlüğe kurulan Maraş Kalesi'nin güney girişi, bu iki derenin suladığı ve bu gün modern Kahramanmaraş kentinin konumlandığı Maraş Ovası'na bakmaktadır. Zoroğlu'nun da belirttiği üzere kaleyi batıdan ve doğudan sınırlandıran bu dereler, aynı zamanda bu yönlerden kaleyi doğal bir biçimde korumaktadır da (Zoroğlu, 2005: 303). Bununla beraber Ahır Dağlarından inen bu derelerin Kalenin güneyindeki büyük ovayı nasıl verimli hale getirdiği de hayal edilebilir. Bu saptamalarla kalenin korunma, bölgeye hâkimiyet, su ve tarımsal faaliyetler açısından mükemmel denilebilecek bir tepeliğe kurulduğu söylenebilir. Kalenin bu jeopolitik konumu, günümüze kadar kullanılmasını ve şehrin bu kale etrafında gelişmesine imkan vermiştir. Marqašti söz konusu olduğunda ise kale onun sadece en önemli ve bugün görünen yüzü olmalıdır. Kalenin konumlandığı yer sadece surların oturduğu bir düzlükten ibaret değildir. Kalenin kuzeyi, kalenin oturtulduğu düzlüğün genişleyerek büyüyen bir devamıdır. Buna göre bu düzlük 250 X 200 m. genişliğinde en az 5 hektarlık bir alandır. Bu düzlüğün sınırını ise Ahır dağı eteklerinin

başladığı ışık caddesi belirlemektedir. Bu caddenin kuzeyindeki sırtlarda (Mağaralı Mahallesi) ele geçen Geç Hitit dönemi mezar stelleri (Tiryaki, 2010), kale ve yerleşimi ile oldukça ilintili görünür. Anadolu'da antik dönem yerleşimlerinin çoğunda mezarlıkların şehre en yakın ve tarıma elverişsiz yamaçlara yapıldığı bilinmektedir. Bu açıdan Maraş Müzesi'nde sergilenen mezar stellerinin çoğunun buradaki yamaçlardan gelmesi çok anlamlıdır. Özet olarak bizce Kazım Bey Sokak, Uzunluk, Abdullah ve Işık caddeleri arasında kalan 8 hektarlık düzlük Gurgum topraklarının başkenti Marqaşti olmalıdır. Bu düzlüğün güney burnundaki 2,5 hektarlık kale/akropolis ise kentin yönetim ve aynı zamanda da kutsal yeri olmalıdır.

M.Ö. 711 yılında Marqaşti Assur eyaletinin (Gurgum) başkenti olduktan sonra yüz yıl boyunca yaşamını bu devletin kuralları ile devam ettirdi. Tam bu dönemde Kafkaslardan Anadolu'ya giren Kimmerler 714 yılına gelindiğinde Urartu sınırlarını aşarak orta Anadolu'ya kadar girmişlerdir. At üzerinde Anadolu içlerine yayılan ve şehirleri yağmalayan bu kavmin Kumuh ve Melidu (Malatya) ya kadar sefer yaptığı bilinmektedir. Bundan Marqaşti'nin (Maraş) nasıl etkilendiği bir muamma olsa da, bu çalkantılı dönemin bir Assur eyaleti olan Marqaşti'yi en azında ekonomik olarak sarstığı ön görülebilir. Çünkü Assur bu göçebelerle uzun bir dönem yoğun bir rekabet içine girmiştir. Onları 630 yılında tamamen yenmiş olsa da, Anadolu ticareti sekteye uğramış ve devlet yara almıştır. (Sever, 1993: 121; Macqueen 1999, 173). Marqaşti'de çöküşün başlangıcı bu dönemde midir bilinmez, fakat M.Ö. 6. yüzyıla gelindiğinde, en az 400 yıllık güçlü bir şehir olan Marqaşti'nin gücünü ve kimliğini kaybettiği aşikârdır. Yüzyıl boyunca Anadolu'daki Kimmer tehdidi ile uğraşan Assur güç kaybederken, İran'da Medlerin bir yükselişi olmuştur. Med (İran) kralı Kyakseres 612 yılında Babil ile birlikte Assur başkenti Nineve'yi alarak bu devlete son vermiş ve ardından Anadolu'nun içlerine doğru yayılmaya başlamıştır. Medler Lydia ile birlikte dönemin iki büyük gücünden biri olmuştur. Yağmacı bir politika izleyen Medler bu ilerleyişlerinde, arkeolojik izler olmasa da muhtemelen Marqaşti'ye de zarar vermiş olmalıdırlar. 585 yılında Kızılırmak civarında karşılaşan Medler ve Lydialılar güneş tutulmasını kötüye yorarak savaşmaktan vazgeçtiler ve Kızılırmak'ı aralarındaki sınır olarak kabul ettiler. Bu durumda Marqaşti'nin 612-585 tarihleri arasında Med toprakları içinde kalarak, ekonomik, siyasi ve kültürel anlamda büyük kayıplara uğradığı, belki de yine bu anlamlarda yok edildiği düşünülebilir.

Daha sonraki dönemlerde yine bir İran soyu olan Akhamenid'lerden Kyros, Medleri yenerek Pers İmparatorluğu'nu

kurmuştur. 550 yılı dolaylarında artık bir Pers şehri olan Marqaşti, merkezi Nevşehir/Kayseri olan büyük Kapadokya eyaletinin küçük yerleşmelerinden biri olarak silik bir biçimde yaşamını devam ettirmiştir. Buradaki silik tabiri, Maraş'ta 612-330 yılları arasında kayda değer arkeolojik buluntuların olmayışındandır. Bu durumun kentteki kazı eksikliğinden kaynaklı olabileceği düşünülse de, kentin çevre coğrafyaları için de benzer bir durum geçerlidir. Başka bir deyişle bu kültürel eksiklik dönemin siyasi durumuyla bağlantılıdır. Geçiş yolları üzerinde bulunan Marqaşti bu dönemde Persler için çok önemli bir yol olan Kral Yolunun yakınlarında olmalıdır. Bu yol, batıda Sardeis'ten başlayıp doğuda Pers kralının oturduğu başkent Susa'ya kadar uzanmaktadır (Herodotos, V. 52). Herodotos'un bildirdiği üzere yol Kappadokia'dan sonra güneydeki Kilikya'ya iner, buradan doğuya doğru devam ederek Fırat'ı geçer ve Susa'ya ulaşır. (Wiesehöfer, 2003: 19, 25, 121). Marqaşti'nin bu yol üzerindeki ya da yakınlarındaki bir kraliyet istasyonu (*stahmoi basileioi*) olup olmadığı bilinmez, fakat muhtemelen Anadolu'da 300 yıldan fazla süren Pers hakimiyeti boyunca son Marqaşti kralı Muwattali'nin torunları on yıllar boyunca Pers ordusunda paralı askerler olarak görev almış olmalıdır. Şehir halkı ise muhtemelen bir köy yaşamı sürdürmüş olmalıdır.

Maraş'ın Geç Hitit Krallık Dönemi kadar olmasa da yeniden özgür bir şehir hüviyetini kazanması, tüm diğer Anadolu yerleşimleri için de olduğu gibi Büyük İskender sayesinde olmuştur. Bu günkü İskenderun bölgesindeki Issos ovasında M.Ö. 333 yılında yapılan savaşta, Büyük İskender Pers İmparatoru III. Darius'u yenerek bu imparatorluğa son vermiş, böylece bir çok kent gibi Maraş ta tekrar gelişme imkanı bulmuştur. M.Ö. 323 yılında İskender'in ölmesi sonucunda, bu çok geniş Hellenistik İmparatorluk onun dört generali tarafından bölünmüş, Maraş ise başkenti Antiochia (Antakya) olan Seleukos'ların olmuştur. Maraş Hellenistik Çağ boyunca diğer Anadolu kentleri gibi yavaş yavaş toparlanıp nüfus olarak tekrar büyümeye başlamış olmalıdır. Kentin kaderinin tekrar tam olarak olumlu yönde değişmeye başlaması ise Kommagene Krallığı döneminde olmuştur. Seleukos Kralı IV. Antiokhos'us (M.Ö. 175-164) ölümünden sonra, Maraş, Adıyaman ve Antep bölgesinin yöneticisi Ptolemaios, Seleukoslara karşı ayaklanarak bu bölgede Kommagene Krallığı'nı kurmuştur (M.Ö. 163/162). Maraş bu tarihten sonra artık bir Kommagene ilidir. Armenia (Ermeni) Kralı Tigranes M.Ö. 83-69 yılları arasında Maraş'ın da içinde olduğu tüm bölgeyi işgal etmiştir. Romalı komutan Lucullus'un bölgeye girmesi ile

Ermeniler bölgeden geri çekilirler. Hemen sonrasında bölgeye gelen büyük Pompeius Suriye ve kuzeyini Roma'nın bir eyaleti haline getirir. Maraş da Roma'nın Suriye eyaletinin bir ili olur. Bununla beraber Kommagene Krallığı'nın varlığı bölgede devam etmektedir. Hatta Pompeius I. Antiokhos'un (M.Ö. 69-34) Kommagene tahtında kalmasına müsaade etmiştir. M.S. 17 yılında Roma Kralı Tiberius Kommagene Krallığı'nın özerkliğine tamamen son vermesine karşı, onun M.S. 38 yılındaki ölümü işleri tekrar değiştirmiştir. Tiberius'tan sonra Roma tahtına Gaius (Caligula) geçer. Kommagene soyundan IV. Antiokhos, Tiberius zamanında Roma'da sürgündedir ve Gaius ile yakın dostluklar kurmuştur. Bu dostluk Gaius Roma tahtına geçince, IV. Antiokhos'un Kommagene tahtına geçmesine neden olur (İ.S. 38). IV. Antiokhos krallığının daha sonraki büyük kısmını Roma imparatorları Cladius ve Nero zamanlarında sürdürmüştür (M.S. 38-72). 72 yılında ise Kommagene Krallığı İmparator Vespasianus tarafından sona erdirilmiştir. İşte bu Kommagene Kralı IV. Antiokhos, Maraş'ın kaderini değiştiren ve yeni bir isimle burada baştanbaşa yeni ve önemli bir kent kurulmasına öncülük eden kişi olmuştur (Magie, 1950: 549; Tekin, 2010: 157).

M.S. 38 yılında Kommagene Kralı IV. Antiokhos tarafından kurulduğu kabul edilen yeni Maraş, nerede, nasıl ve hangi isimle kurulmuştu? Şehrin adı en erken olarak İskenderiyeli Coğrafyacı Ptolemaios/Batlamyus (M.S. 85-165) tarafından "Γερμανικεια / Germanikeia" olarak zikredilmektedir (Geographica, V.14.8). Kentin M.S. 161-180 yılları arasında bastığı sikkeler üzerinde ise "καίσαρ (εών) Γερμανικεών" ifadesi yer almaktadır (Magie, 1950: 1408). Sikkeler üzerinde görüldüğü üzere aslında bu yeni şehrin orijinal Latince versiyonu "Caesarea Germanicia"dır. M.S. 38 yılında IV. Antiokhos'u Kommagene tahtına oturtan Caligula'nın resmi imparatorluk adı, *Gaius Iulius Caesar Augustus Germanicus*'dur. Genel olarak Marqaşti ya da Markaşi'nin yeni adı olan Germanicia (Latince) ya da Germanikeia (Yunanca) isminin, IV. Antiokhos tarafından bir şükran ifadesi olarak *Gaius Iulius Caesar Augustus Germanicus*'un onuruna verildiği söylenmektedir. Bununla beraber bilinmeyen bir nedenden ötürü Caligula, Antiokhos'u tahta çıkardıktan kısa bir süre sonra tahtan indirilmiş ve Claudius Roma imparatoru olunca Antiokhos'a Kommagene tahtını geri vermiştir. Başka bir deyişle Antiokhos asıl krallığını M.S. 41-72 yılları arasında 31 yıl boyunca Claudius'a borçlu olmuştur. Buna istinaden, Germanicia isminin Caligula'dan çok, Claudius'u işaret ettiği de düşünülmüştür. Her ne olursa olsun, Germanicia IV. Antiokhos ve Claudius zamanından itibaren Kommagene topraklarının en büyük dört kentinden biri Maraş/Germanicia

olmuştur. Diğer üç büyük kent ise Adıyaman'da Samsat ve Pirin, Gaziantep'te Dolikhe'dir (Tekin 2010, 157). Bununla beraber Marqaşti/Markaşi isminin 17. yüzyıla kadar unutulmadığını Evliya Çelebi'den öğrenmekteyiz. Onun söylemesine göre Maraş ismi Markaşi isminden türemiştir (Özdem, 2010: 302; Seyahatname, IX-X, 140). Germanicia'nın nerede kurulduğuna geçmeden önce, ismini ve nasıl kurulduğunu, General Germanicus, imparatorlar Caligula ve Claudius çerçevesinde biraz daha değerlendirmek yararlı olacaktır.

General Germanicus Julius Caesar Claudianus (M.Ö. 15 - M.S. 19), imparatorluğun başlangıcından beri etkin bir hanedan olan [Julio-Claudian Hanedanı](#) mensubudur. Ona *Germanicus* lakabı, [M.Ö. 9](#) yılında babasının [Germania](#)'da (Almanya) kazandığı zaferlerin onuruna verilmiştir. Germanicus M.S. 18 yılında Tiberius tarafından Asya'ya gönderildi. Kapadokya ve Kommagene krallarını yenerek bu bölgeleri Roma eyaletine döndürdü ve sonrasında 19 yılında Antakya'da öldü. Caligula, ünlü General Germanicus Julius Caesar Claudianus'un oğlu olarak Gaius Iulius Caesar Augustus Germanicus adıyla doğdu. *Küçük asker sandaleti* anlamındaki "Caligula" ismi, çocukluğunda onu çok seven askerler tarafından bir lakap olarak takıldı. Birçok skandallar içinde imparatorluğunu yürüten Caligula (Gaius) 38 yılında Kommagene krallığına getirdiği Antiokhos'u 3 yıl sonra tahtan indirdi. Bu olayın sonrasında ise bir suikastla öldürüldü. 41 yılında Caligula'nın yerine geçen Claudius'un resmi adı ise Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus'tur. Claudius 41 yılında Antiokhos'u tekrar tahta çıkarmıştır. IV. Antiokhos tarafında M.S. 38 yılında kurulan ya da daha doğru bir tabir ile yenilenen yeni Maraş'ın yeni adını kimden ve nasıl aldığı konusundaki kargaşa yukarıdaki isimlere bakıldığında çok doğaldır (Suetonius, *Germanicus*).

General ***Germanicus Julius Caesar Claudianus*** İ.Ö. 15 - M.S. 19

İmparator *Gaius Iulius Caesar Augustus Germanicus* (Caligula) İ.S. 12 - 41.

İmparator *Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus* (Cladius) İ.Ö. 10 - 54

Fotoğraf 4: CALIGULA/ GERMANICUS
(Özgan, 2013: Resim 148)

Fotoğraf 5: CLADIUS/ GERMANICUS
(Özgan, 2013: Resim: 166)

Antiokhos'un kurduğu yeni kente ismi verilen yukarıdaki kişiliklerden hangisidir? Bizce her üçüdür de. General Germanicus, bu toprakları savaşarak Roma'ya kazandıran ve aynı zamanda Caligula'nın babası olan önemli bir kişiliktir. Yeni kente verilen Germanicia ismi hem Caligula'yı hem de babasını onurlandırmaktadır. Aynı biçimde Cladius'un da uzun adının içinde Germanicus vardır. Bu açıdan asıl gelişimine Cladius zamanında başlayan kentin isminin Germanicus olması, aynı zamanda Cladius'u da onurlandırmaktadır. İleride Germanicia'da yapılacak kazılar sonucunda bulunacak yazılı belgelerin, Germanicia kentinin ismini hangi Germanicus'tan aldığına açıklık kazandıracığı inancındayız.

1950 yılında yayımlanan *Roma'nın Anadolu'daki Rolü/Yeri* Türkçe isimli 2 ciltlik çalışmada Magie, Germanicia'nın Kappadokia, Kommagene, Syria ve Kilikia'nın kesişim noktasında olduğunu belirterek Maraş'ı işaret eder (Magie, 1950: I. 549). Ramsay da, Bizanslı Tarihçi Theodoret'in (M.S. 393-447), Germanicia'dan Kilikia, Syria, Kappadokia bölgeleri dahilindeki Euphratesia vilayetinde, Toros dağlarının eteğindeki bir kent olarak bahsetmesinden yola çıkar. Çeşitli antik yol güzergâhlarından da bahsederek Germanicia'nın Maraş'ın çok yakınında ya da yanında olması gerektiğine kanaat getirir (Ramsay, 1960: 16, 35, 306, 308, 333, 345; Alparslan, 2009: 198). Bu ilk çalışmalardan yola

çıkarak daha sonraki çalışmalarda da Germanicia'nın Maraş yakınlarında olması sıklıkla zikredilmiş fakat tam olarak nerede olduğuna işaret eden bir arkeolojik buluntuya 2007 yılına kadar rastlanmamıştı. 2007 yılının temmuz ayında Maraş'ın Namık Kemal mahallesindeki bir evin oda tabanının altında, mozaik olduğu anlaşılmış ve ardından kaçakçılara satılmak amacıyla tüm mozaik ev sahibi tarafından açılmıştır. Satılmak üzereyken polis tarafından müdahale edilerek kurtarılan mozaikli ev daha sonra kamulaştırılarak burada bir kurtarma kazısı yapılmıştır. Bu durum daha sonra çevredeki mozaikli evlerin haber verilmesine yol açmıştır. Bağlarbaşı, Şeyhadil ve Dulkadiroğulları mahallelerinde de çok sayıda mozaikli alanla karşılaşmıştır. Mozaikler detaylı bir çalışma olmamakla beraber genel olarak M.S. 3-5. yüzyıllar arasına tarihlenmiş ve özellikle çevrede ele geçen Germanicia sikkeleriyle de bağlantı kurularak, bu mozaiklerin Germanicia kentinin zengin villalarına ait olduğu belirtilmiştir (Ersoy, 2010: 185; Ersoy, 2011: 97; Küçükdağlı, 2012).

Fotoğraf 6: Germanicia mozaiklerinden bir örnek (Fotoğraf: Özden Ürkmez).

Antik bir kentin arkeoloji disiplini içerisinde kesin olarak lokalize edilebilmesi için yazılı belge gerekir. Germanicia sikkelerinin varlığına karşın kentin söz konusu bölgede konumlandığını gösteren bir yazıt yoktur. Bununla beraber, Ptolemaios/Batlamyus (M.S. 85-165/Geographica), Gaius Asinius Quadratus (M.S. 3. Yüzyıl), Theodoret (M.S. 393-447), Stephanus Byzantinus (Ethnica/1502), Evliya Çelebi (Seyahatname/1676), Charlise Texier (1802-1871) ve diğer modern araştırmalar, Roma Döneminden günümüze kadar Germanicia'nın yeri olarak Maraş'ı işaret eder. Bunlar arasında özellikle Texier, antik

coğrafyacıardan yola çıkarak, Maraş'ın eski "Antiochia ad Taurum" kentinin bulunduğu noktada yer aldığını söyler. Ona göre bu kent, Stephanus Byzantinus'un (1502) aynı isimle söz ettiği (Antiochia) altı kentten, Ceyhan nehri üzerindeki Kilikya Antiochiası unvanıyla söz ettiği yerdir (Texier, 2002: 141). Bu gün, "Antiochia ad Taurum" denilince magazinsel arkeolojide ilk akla gelen yer Gaziantep olmaktadır. Fakat, Stephanus Byzantinus ve Texier'den yola çıkarsak, bu kentin Ceyhan nehri yakınlarında olması gereklidir. "Antiochia ad Taurum" yani "Toros'taki Antiochia/Toros'un Antiochiası" ifadesi ve bu kentin Ceyhan üzerinde olması, bizce çok büyük ihtimalle Maraş'ı yani Germanicia'yı işaret etmektedir. Gaziantep'in 10 km. kadar kuzeyindeki Doliche kenti, Sof dağları ile bağlantılıdır. Bu dağlar Toroslar'ın güney doğu uzantıları ile bağlantılı olsa da, Toroslar'ın doğudaki asıl sonları Ahir (Son/Son Toroslar/Anti Toroslar)'dır. Ve Ceyhan yakınlarındaki Germanicia, bu dağların eteklerine, yani Son Toroslar'ın eteğine konumlanmıştır "Antiochia ad Taurum". Antep adının, kısa şekilde Antiochia -Ayıntap-Antep olarak türediği kabul edilse bile, Stephanus Byzantinus'un değindiği en az 6 tane Antiochia vardır. Bizce bunlardan *Antiochia ad Taurum* Antep'ten daha çok Ceyhan üzerinde ve Kilikia Torosları'nda bulunan Maraş'a yani Germanicia'ya işaret etmektedir. Kommagene Krallığı'nın dört önemli kentinden yukarıda bahsetmiştik. Bunlardan biri Doliche iken diğeri Germanicia'dı. "Germanicia" isminin Kommagene Kralı IV. Antiokhos tarafından (M.S. 38-72), Germanicuslar'dan biri onuruna verildiği düşünüldüğünde, Germanicia'nın Hellenistik Dönem'deki adı nedir?

Hellenistik Dünya'nın temellerini atan İskender'in erken ölümü (İ.Ö.323), ardılları olan generalleri arasında savaflara neden olmuş ve sonrasında M.Ö. 312'de I. Seleukos kendi ismindeki krallığını Maraş/Marqaşti'nin de içinde bulunduğu bölgede kurmuştur. I. Antiokhos Soter (M.Ö. 281-261) Seleukos Krallığı'nın "Antiokhos" isimli ilk kralıdır. Kommagene Krallığı, yaklaşık olarak M.Ö. 162'de, Ptolemaios zamanında çökmekte olan [Seleukos İmparatorluğu](#)'ndan ayrılarak bağımsız bir devlet olmuştur (Sartre, 2007: 23). Eğer Hellenistik Maraş, Seleukos Krallığı zamanında kurulduysa, bu büyük bir ihtimalle I. Antiokhos Soter (M.Ö. 281) ve V. Antiokhos Eupator (M.Ö. 162) arasında olmalıdır. Çünkü I. Antiokhos Soter'den daha erken Antiokhos isimli bir yönetici yoktur. Ptolemaios ise, V. Antiokhos Eupator'un ölümünden sonra (M.Ö. 162) Kommagene Krallığı'nı kurmuş ve Maraş artık bu krallığın bir kenti olmuştur. Yeni Maraş eğer Kommagene Krallığı zamanında kurulmuş ise, Kommagene'nin Antiokhos isimli ilk

kralı, I. Antiokhos Theos (M.Ö. 69) ve IV. Antiokhos arasında kurulmuş olmalıdır (M.S. 72).

Seleukos Kralı I. Antiokhos Soter (M.Ö. 281-261)
Hellenistik Maraş/Antiochia ad Taurum? (M.Ö. 281-162)
Seleukos Kralı V. Antiokhos Eupator (M.Ö. 164-162)

Kommagene Kralı I. Antiokhos Theos (M.Ö. 69-40)
Hellenistik Maraş/Antiochia ad Taurum? (M.Ö. 69-M.S.72)
Kommagene Kralı IV. Antiokhos (M.S. 38-72)

Bizce bir kentin Erken Roma İmparatorluk Dönemi'nin dört önemli Kommagene kentinden biri haline gelebilmesi için aynı zamanda güçlü bir Hellenistik geçmişe sahip olması gereklidir. Yukarıda yaptığımız değerlendirmelere dayanarak, Maraş/Marqaşti'nin büyük ihtimalle Kale ve çevresindeki Pers Dönemi boyunca 300 yıldan fazla yaşadığı sessizlik döneminden sonra, Hellenistik Dönem'in başlarından itibaren yavaş yavaş toparlandığı, nüfusunun tekrar özgür insanlar olarak artmaya başladığı ve M.Ö. 281-162 yılları arasında, 2007 yılında mozaiklerin bulunduğu Bağlarbaşı, Şeyhadil, Dulkadiroğulları ve Namık Kemal mahallelerinin yakınlarında Antiokhos isimli (I-V) Seleukos kralları ya da çocukları tarafından bölgedeki diğer 5 kent gibi *Antiochia* ismiyle kurulduğunu düşünmekteyiz. Daha sonraki antik yazında *Antiochia ad Taurum* olarak geçen kentin ismi, son Kommagene Kralı IV. Antiokhos (M.S. 38-72) tarafından Germanicuslar'dan birinin onuruna Germanicia olarak değiştirilmiş ve ismi bundan sonra Marqaşti/Markaşi/Marasin/Maraş ile birlikte böyle anılmıştır.

Fotoğraf 7: IV. Antiokhos'a ait Bronz Sikke (İ.S.38-72). (SNG, Levante Supp 111)

Roma İmparatorluğu M.S. 395 yılında ikiye ayrıldıktan sonra, Germanicia diğer Anadolu şehirleri gibi Bizans'ın (Doğu Roma) bir parçası olur. Bu dönemde kente Germanicia ile birlikte Marqaşı'den türemiş olan *Marasin* de denilmektedir (Honigmann, 1997: 312; Acara, 2010: 213). Germanicia/Marasin, Bizans Dönemi'nde Euphratensis (Batı Fırat) Eyaleti'nin bir piskoposluğudur. Hatta İsa'nın genel Hıristiyanlık inancının tersine, Tanrı değil, Tanrısal nitelikler taşıyan bir insan olduğunu söyleyen Nesturi Mezhebi'nin kurucusu Konstantinapolis Patriği Nestorios'un (428), M.S. 4. yüzyılda burada doğduğu bilinmektedir. Germanicia/Marasin, 625 yılında İranlılar ve 637 yılında Araplar tarafından büyük yıkama uğramış fakat sonrasında yine Bizans'ın önemli bir kenti olarak varlığını devam ettirmiştir. Hatta Bizans İmparatoru III. Leon 717 yılında Germanicia/Marasin'de doğmuş ve bundan sonra kente Krallar Kenti de denmiştir. Bununla beraber 8-10. yüzyıllar arası kent sık sık Araplar ve Bizanslılar arasında el değiştirmiştir (Foss, 1991: 845; Acara, 2010: 213). Daha sonra da Maraş'ta Ermenilerin, Türklerin ve Haçlıların izleri görülür. Ortaçağ kaynakları Maraş'ın M.S. 1114 yılında büyük bir depremle yıkıldığından, hatta yerle bir olduğundan bahsetmektedir. Özellikle Urfalı Meteos bizzat depreme şahit olarak, 29 Kasım 1114 pazar akşamı çok büyük bir depremin Germanicia/Marasin'i yok ettiğini, hatta Maraş yakınlarındaki Hesuantz Manastırı'nda bulunan papaz ve rahiplerin göçük altında kalarak öldüklerini söyler. Ermeni yazar Simbat ta Maraş'ın tamamen yok olup toprak altında kaldığından ve kentte yaşayan 40.000 insanın bu deprem sırasında öldüğünden bahseder. 13 ve 14. yüzyıllarda Krallar kenti Germanicia/Marasin'den arta kalan yerleşim, Moğollar, Ermeniler, Memlûklüler ve Dulkadiroğulları'nın eline geçmiş ve nihayet Dulkadiroğlu Beyi, Yavuz Sultan Selim'in anne tarafından dedesi Alaüddeve Bozkurt Bey (1480-1515) tarafından bu günkü yerine daha doğrusu Hellenistik Dönem'den önceki eski yerine taşınmıştır. Evliya Çelebi 1648 yılında Maraş'a geldiğinde şimdiki Namık Kemal Mahallesi bölgesinin bağlık bir alan olduğundan, burada eski kente ait birçok kalıntı gördüğünden ve anlatılanlara göre Bizans Dönemi'nde Maraş'ın çok gelişmiş, büyük ve tahkimatlı bir şehir olduğundan bahseder (Vryonis, 1971: 156; Seyahatname 1985, IX-X: 135; Gökhan ve Kaya, 2008: 18; Acara, 2010: 213).

SONUÇ, TEORİ VE ÖNERİ

Günümüz Maraş'ın bir kent olarak ilk kez nerede kurulduğu ve Eski Çağ boyunca nasıl değiştiği ve geliştiği konulu çalışmamızda genel

olarak ulaşılan sonuç, kentin Neolitik Dönem'den Orta Çağ'ın sonlarına kadar şiddetli tarihi ve jeolojik etkiler ile sürekli yer değiştirdiğidir. Araştırmamız sonucunda, yer değiştiren kent merkezi bu değişimlerini zorunlu olarak oldukça kısıtlı bir coğrafya içinde yapmıştır. Hatta bu kent merkezi daha çok özellikle Maraş içindeki Jeopolitik konumu uygun iki bölge arasında gidip gelmiştir. Maraş kentinde 2007 yılında bulunan taban mozaiklerinin kurtarılması amacıyla yapılan küçük çaplı birkaç kazı dışında hiçbir arkeolojik çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmanın eksikliği kentin eski çağına olan ilgisizlik değil, eski çağ yerleşimlerinin tamamıyla modern Maraş'ın altında kalmış olmasıdır. Bu yüzden yaptığımız değerlendirmeler daha çok tarihi kaynaklar, önceki araştırmalar ve çeşitli yollarla ele geçen kontekst dışı buluntulara dayandırılmıştır. Bu buluntular kaçak kazı ve toplama yoluyla ele geçmiş olup, çoğu Kahramanmaraş Arkeoloji Müzesi'nde korunmaktadır. Bu arkeolojik ve epigrafik veriler dışında, çalışmada söz edilen yerler tarafımızdan ziyaret edilmiş ve uydu haritaları üzerinden incelenmiştir. Eski Çağ'da Maraş'ın nasıl gelişip değiştiğiyle ilgili, konu ile ilgili çalışan araştırmacıların zihninde soru işaretleri yaratma amacı ve de memnuniyetle çürütülmeye açık olarak, yetersiz arkeolojik kanıtlarla beraber, bütünsel teorimiz aşağıdaki gibidir.

Maraş'ın ilk yerleşimi, bu günkü kentin 32 km. güney doğusundaki Emiroğlu Köyü'nden geçen Aksu Irmağı'nın doğu kenarındaki Domuztepe Höyüğü'dür. Yerleşim tarihi en azından M.Ö. 7000 yıllarına giden Domuztepe'nin M.Ö. 5500 yıllarına gelindiğinde 20 hektarlık bir alana yayılan ve yaklaşık olarak 2000 kişiyi barındıran bir kent konumuna geldiği kazıcıları tarafından belirtilmektedir. Neolitik Dönem, Anadolu için tarımsal üretici ve kamusal faaliyetlerin temellerinin atıldığı ve geliştiği kısmen güvenli bir dönemdir. En azından bu dönemde yerleşimlerin etrafının güçlü bir surla çevrenmesine ihtiyaç duyulmamıştır. Kalkolitik Dönem'de ise (M.Ö. 5000-3000) yerleşimler arası rekabetin gelişmeye başladığı ve buna bağlı surlara ihtiyaç duyulduğu bir ortamdır. Tunç Çağı'nda ise (3000-1200) bu rekabet ve buna bağlı güvensizlik ortamı doruğa ulaşmış ve Anadolu yarım adanın dışından kalabalık göçler almıştır. Dönemin mega kenti Domuztepe M.Ö. 4000 yıllarına doğru terk edilmeye başlanmıştır. Bunun sebeplerinden biri ovanın ortasındaki bu yerleşimin söz ettiğimiz dış saldırılara maruz kalması olmalıdır. Diğer sebep ise büyük bir ihtimalle Kalkolitik Maraşlının ovanın bir deprem bölgesi olduğunu anlamaya başlamasıdır. Tunç Çağı artık yerleşimler arası bir mücadele ve ticaret çağıdır. Tunç Devri Maraşlısı için en mükemmel yerleşim yeri, bu dönemde Ceyhan

kıyısında İç Anadolu'nun kapısı olan bu günkü Ceyhan Köprüsü civarındaki Hasancık Köyü civarı olmalıdır. Assurlular Anadolu ile ticarete başladıkları Orta Tunç Çağı'nda (M.Ö. 2000-1500) bu yere Mâma demişlerdir. Mâma Krallığı'nın bu dönemde Kaneş ile olan eşit ilişkilerine bakıldığında, onunda bir Karum olduğu düşünülebilir. Maraş'ın doğusundaki Erkenez Çayı Vadisi'ndeki Elmalar Köyü'nde bulunan Himli Höyük ise Mezopotamya'dan gelen ticaret yolu üzerinde, Mâma Karum'a ulaşmadan önceki bir vabartum olabilir. Mâma en azından ikinci bin yılın ortalarında bir Hitit kenti olmalıdır. Balkanlardan gelen ve tüm Anadolu'yu yerle bir eden Deniz Kavimlerini ancak, M.Ö. 1186-1155 yılları arasında hüküm süren Mısır Kralı III. Ramses durdurabilmiştir. Bu kavimlerin Mısır'a doğru yol alırken geçmesi gerektiği zorunlu yerlerden biri de Mâma (Hasancık) olmalıdır. Başka bir deyişle, Anadolu'da bu kavimlerin yakıp yıktıkları kentlerden biri de M.Ö. 1186-1155 dolaylarında Mâma olmalıdır. Mâmalı Maraşlılar belki de kısmen bu halklardan bazıları ile birlikte, belki de tamamen özgün olarak yeni ve çok daha güvenli bir yerleşim yeri aramaya başlamışlardır. Bu yer bu günkü Maraş Kalesi ve kuzeyindeki düzlük olmalıdır. Assurluların Mâma'dan sonra Marqaşti dedikleri bu yer, yaklaşık olarak M.Ö. 1150-1100 yılı dolaylarında kurulmuş olmalıdır. Gurgum topraklarını kontrol eden Marqaştîli Maraşlılar, son dönemlerini Assur hakimiyetinde geçirseler de, yaklaşık 500 yıl boyunca güçlü ve kültürlü bir krallık olmuşlardır. Eski Dünya'nın M.Ö. 7. yüzyıldan itibaren Med ve Akhemenid İranlıları'nın kontrolüne geçmesi, Marqaştîli Maraşlıları 300 yıllık bir sessizliğe sokmuştur. Bu sessizliği bozan Büyük İskender ve Seleukoslar olmuştur. Bu günkü Namıkkemal, Bağlarbaşı, Şeyhadil ve Dulkadiroğulları mahallesi civarında, M.Ö. 281-162 arasında bölgedeki birçok yeni Hellenistik kentle aynı isimli *Antiochia* kenti kurulmuştur. *Antiochia ad Taurum* (Torosların Antiochia'sı) M.Ö. 69 yılından sonra Kommagene Krallığı'nın dört büyük kentinden biri olmuştur. Kommagene Kralı IV. Antiokhos (M.S. 38-72) ise, kentin adını Romalı üç Germanicus'tan biri onuruna *Germanicia* olarak değiştirmiştir. Bizans Dönemi'nde de bu kent aynı zamanda önemli bir piskoposluk merkezi olarak varlığını devam ettirmiş ve geçmişi Marqaşti hatta belki de Mâma'ya dayanan *Marasin* adıyla da anılmıştır. 1114 deprem felaketi ile kent yok olmaya yüz tutmuştur. Dulkadiroğlu Alaüddevle Bozkurt Bey (1480-1515) tarafından tekrar kale tarafına taşınarak gelişmeye başlayan kent, bu tarihten sonra artık bir Türk yurdu olmuştur. 1648 yılına gelindiğinde Germanicia ismi hafızalardan tamamen yok olmuş,

ÜRKMEZ: Eski Çağ'da Maraş ya da Marqâsti Germanicia

Alaüddevle Bozkurt Bey'in kurduğu son kent önce Markaşi/Marasin (1480-1515) ve daha sonra da Maraş olarak anılmaya başlanmıştır (1648).

Neolitik Maraş	Tunç Maraş	Demir Maraş	Hellenistik Maraş	Romalı Maraş
7000-4000	2000-1150	1150-281	281-38	38-1114
Domuztepe	Hasancık	Kale ve Çevresi	Dulkadir/Namık Kemal ve Çevresi	
	Mama	Marqasti	Antiochia ad Taurum	Germanicia / Marasin

- markaşi - markaş- maraş

mama - marqâsti -

?

- marasin - maraşin - maraş

Maraş'ta batıdan doğuya Hasancık Köyü, Maraş Kalesi'nin kuzeyi, Mağaralı Mahallesi, Dulkadiroğlu/Namık Kemal/Bağlarbaşı/Şeyh Adil mahallerinin en azından 2. derece arkeolojik sit alanı ilan edilmesi için bizce fazlasıyla arkeolojik bulutu vardır. Bu alanlardaki zorunlu kazıların da, kaçakçılığın ve tahribatın önlenmesi için müze kontrolünde yapılması bir zarurettir. Bunlar arasında özellikle Dulkadiroğlu/Namık Kemal/Bağlarbaşı/Şeyh Adil mahallerinde ortaya çıkarılan mozaikli alanlar. Bu bölgenin salt Roma Dönemi'ne ait villalardan ibaret olduğu gibi yanıtıcı bir bilginin kamuoyunda yayılmasına neden olmaktadır. Kommagene'nin dört büyük kentinden biri olan Roma Kenti Germanicia'ya ait mozaikler, ancak buzdağının su üzerindeki görünen kısmıdır. Tahkimli bir Roma Kenti'nin akropolisi, tapınaklar, tiyatro, hipodrom, agora vb. sayısız birçok yapı ile doludur. Bunların

Germanicia'da yani Maraş'ın Dulkadiroğlu/Namık Kemal/Bağlarbaşı/Şeyh Adil mahallerinin altında 1114 yılından beri yattığı neredeyse apaçık bir durum gibidir. Yaptığımız incelemelerde kentin bu yapılarla dolu akropolis bölümünün özellikle bahsi geçen mahallelerle Şeyh Şamil Caddesi arasında, başka bir değişle Şeyh Şamil Mahallesinin altında olabileceği inancındayız. Bununla beraber, Erken Cumhuriyet Dönemi'ne ait bazı fotoğraflar, Roma kentinin bu günkü merkezin güney doğusuna kadar genişlediğine işaret etmektedir. Hatta bunun önemli delillerinden biri de, yakın bir zaman önce Maraş Çarşısı civarında bir çöküntü sonrasında tonozlu bir yapının ortaya çıkmasıdır. Bu saptamalarla kentsel dönüşüm projeleri içinde, Kahramanmaraş için mihenk noktası olan şey, onun Eski Çağ kalıntılarıdır. Kahramanmaraş, kentsel dönüşüm projelerini kültürel olarak kendisi için bir avantaja çevirerek Arkeokent olmalıdır.

Fotoğraf 8: Erken Cumhuriyet Dönemi'nde bir kazı sonucunda Maraş'ta ortaya çıkan Roma/Bizans kalıntılarına ait fotoğraf (Belediye Arşivi).

Şekil 1: Neolitik Dönem'den Bizans Dönemi'ne Maraş Yerleşimleri ve Ticaret Yolu (M.Ö. 7000-M.S. 1114), (Google Earth'ten değiştirilerek).

Şekil 2: Ceyhan Vadisi'nin güney kapısındaki MAMA (Karum)? Tunç Çağı.
(Google Earth'ten değiştirilerek).

Şekil 3: Maraş Kalesi ve kuzeyindeki Geç Hitit Kenti Marqâsti, Demir Çağı.
(Google Earth'ten değiştirilerek).

Şekil 4: İÖ. 1200, (281-162) ve İS. 1114'te kentin yer değiştirmesi. (Google Earth'ten değiştirilerek).

Şekil 5: M.Ö. 281 – M.S. 1114, Germanicia Kenti'nin Hellenistik ve Roma kalıntılarının bu gün altında kaldığı mahalleler. En azından 300 Hektar. (Google Earth'ten değiştirilerek).

KAYNAKLAR

Kitap ve Makaleler

- Acara, Meryem (2010), "Bizans Dönemi'nde Maraş" **Dağların Gazeli Maraş**, ss. 213-232.
- Akurgal, Ekrem (1997), **Anadolu Kültür Tarihi**, TÜBİTAK, Ankara.
- Alparslan, Metin (2009), **Hititolojiye Giriş**, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Alparslan-Yakar, Yaşar-Serdar (2009), **Seyâhatnâme, Şehir Târîhi ve Coğrafya Kitaplarına Göre Maraş**, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş.
- Atalay, Besim (2008), **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş.
- Balkan, Kemal (1957), **Letter of King Anum-Hirbi of Mama to King Warshama of Kaniş**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Bryce, Trevor Robert (2005), **The Kingdom of the Hitites**, Oxford University Press, Oxford.
- Bryce, Trevor Robert (2012), **The world of Neo Hittite Kingdoms, A Political and Military History**, Oxford University Press, New York.
- Canpolat, Salman (1948), **Etiler Zamanında Maraş**, İş Matbaası, Maraş.
- Campbell, Stuart (2010), "Çanakları, Mühürleri, Ölüm Çukuru'yla Domuztepe" **Dağların Gazeli Maraş**, ss. 113-124.
- Çifçi-Greaves, Ali-Alan (2010), "Settlement Patterns in the Second and First Millennia BC Elbistan Plain, **ANATOLICA XXXVI**, 89-110.
- Donbaz, Veysel (1998), "Inscribed Spear Heads and some Tablets at the Gaziantep Archaeological Museum", **Altorientalische Forschungen 25**, ss. 173-185.
- Eker, Fevziye (2013), "Kahramanmaraş'ın Tarihi Coğrafyasına Bir Bakış", **KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 10 (2) 2013, ss. 25-38.
- Erek, Cevdet Merih (2008), "2007 yılı Direkli Mağarası Kazıları" **30. Kazı Sonuçları Toplantısı** Cilt.1, ss. 323-346.
- Erek, Cevdet Merih (2010), "Kahramanmaraş Paleolitik Prehistoryası" **Dağların Gazeli Maraş**, ss. 97-112.
- Ersoy, Ayşe (2010), "Mozaiklerle Adım Adım Kayıp Kent Germanikeia'ya..." **Dağların Gazeli Maraş**, 2010, ss. 185-212.
- Ersoy, Ayşe (2011), "Kahramanmaraş, Merkez, Germanicia Antik Kenti Mozaikli Alan 2009-2010 Yılı Kurtarma Kazısı" **20. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu**, ss. 97-116.

- Foss, Clive (1991), "Germanikeia", **The Oxford Dictionary of Byzantium**, Cilt 2, Oxford-New York, s.845.
- Gökçek, L.Gürkan (2005), "Kahramanmaraş'ta Bulunmuş İki Yeni Asurca Tablet", **Anadolu Arşivleri**, ss. 47-58.
- Gökhan-Kaya, İlyas-Selim (2008), **İlk Çağdan Dulkadirli'lere Kadar Maraş**, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş.
- Grayson, A. Kirk (1991), **Assyrian Rulers of the Early First Millenium B.C. I (1114-859 B.C.)**, University of Toronto, London.
- Grayson, A. Kirk (2002), "Assyrian Rulers of the Early First Millenium BC II (857-745 BC)", **The Royal Inscriptions from Mesopotamia vol. III.**, Toronto.
- Hawkins, John David (1982), "The Neo-Hittite States in Syria and Anatolia", **CAH** vol. 3 (1), ss. 372-441.
- Hawkins, John David (2000), **Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions, Inscriptions of Iron Age**, Volume 1, Berlin.
- Honigmann, Ernest (1997), "Maraş" maddesi, **MEB İslam Ansiklopedisi**, Cilt 7, ss. 312-315, Eskişehir.
- Kökten, İsmail Kılıç (1960), "Maraş Vilayetinde Tarihten Dip Tarihe Gidiş" **Türk Arkeoloji Dergisi** Sayı: X-1, ss. 42-60.
- Küçükdağlı, Seydihan (2012), "Kahramanmaraş Germanicia Mozaikleri", **JMR 5**.
- Luckenbil, Danial David (1968), **Ancient Records of Assyria and Babylonis I-II.**, New York.
- Macqueenn, James G. (2009), **Hititler ve Hitit Çağında Anadolu**, Çev. Esra Davutoğlu, Arkadaş Yayınları, Ankara.
- Magie, David (1950), **Roman Rule in Asia Minor I-II**, Princeton.
- Miller, Jared L.(2001), "Anum-Hirbi and his Kingdom" **Altorientalische Forschungen**, 28 (1), 65-101.
- Mansel, Arif Müfit (1995), **Ege ve Yunan Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Özgan, Ramazan (2013), **Roma Portre Sanatı I**, Ege Yayınları, İstanbul.
- Ramsay, William M. (1960), **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, Çev. Mihri Pektaş, İstanbul.
- Sartre, Maurice (2007), **The Middle East under Rome**, Harvard University Press.
- Sever, Erol (1996), **Asur Tarihi**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Tekin, Oğuz (2010), "Pers İmparatorluğu'ndan Türk-İslam Egemenliğine Kahramanmaraş'ta Tarih,Kültür ve Para" **Dağların Gazeli Maraş**, ss. 157-183.

- Tiryaki, S. Gökhan (2010), **Erken Demirçağ Gurgum (=Kahramanmaraş) Kabartmalı Mezar Taşları**, (yayınlanmamış doktora tezi) Antalya.
- Umar, Bilge (1993), **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Ünal, Ahmet (2003), **Hititler Devrinde Anadolu II**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Vryonis, Speros Jr. (1971), **The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century**, California.
- Wiesehöfer, Josef (2003), **Antik Pers Tarihi**, Çev. Mehmet Ali İnci, Telos Yayıncılık, İstanbul.
- Yıldırım, Nurgül (2010), "Anadolu'da Bulunan Yeni Asurca Belgeler" **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt.29, Sayı.48, ss. 119-135.
- Zoroğlu, Kamil Levent (2005), "Kahramanmaraş'ın İlk Çağdaki Yeri ve Önemi" I. **Kahramanmaraş Sempozyumu Bildirileri**, Cilt. I ss. 303-307.